

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра соціології та психології

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «**Психологія агресії**»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
053 Психологія (практична психологія)

Харків 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.20 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 16.09.20 № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін

Протокол від 18.09.20 № 5

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 07.09.20 № 9

Розробники:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук
Філоненко В.М.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії
фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.

2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

1. Загальні методичні вказівки

Основні мета та завдання курсу: Метою є формування знань про цілі, функції та види агресії, основні теорії агресії, основні причини виникнення агресії; механізми становлення агресивної поведінки людини; особливості прояву агресії у різні вікові періоди, методи психологічної діагностики агресивності, індивідуальні та групові методи психокорекції агресивності.

Завдання курсу: розглянути та проаналізувати теорії агресії, психологічні причини та прояви агресивності, оволодіти основними методами та методиками дослідження та психокорекції особистісної агресивності.

В результаті вивчення дисципліни студент повинен **знати:** основні причини виникнення агресії; механізми становлення агресивної поведінки; особливості прояву агресії у різні вікові періоди; **уміти:** діагностувати агресивність; відрізнити агресивну поведінку від агресивних станів; володіти психологічними методами корекції агресивної поведінки.

Навчальна дисципліна «Психологія агресії» розрахована на 150 годин/5 кредитів ECTS: з них 40 – лекційних годин, 20 – семінарських занять, 20 - практичних занять та 70 – самостійна робота.

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема № 1. Агресія: визначення і основні теорії.	14	4	6	2		2	залік
Тема № 2. Теоретичні напрямки в описі агресії.	16	4		2		10	
Тема № 3. Когнітивні моделі агресивної поведінки.	14	4		2		8	
Тема №4. Методи систематичного вивчення агресії.	16	4	6	2		4	
Тема №5. Становлення агресивної поведінки.	14	4		2		8	
Тема №6. Соціальні детермінанти агресії.	16	4		2		10	
Всього за семестр № 2:	90	24	12	12		42	
Семестр № 3							
Тема №7. Зовнішні детермінанти агресії.	10	2	4			4	

Тема №8. Індивідуальні агресивні детермінанти: особистість.	10	4		2		4	екзамен
Тема №9. Індивідуальні агресивні детермінанти: установки та гендер.	10	2		2		6	
Тема №10. Біологічні основи агресивного походження людини.	10	2	4			4	
Тема №11. Агресія в природних умовах.	10	2		2		6	
Тема №12. Превентивні заходи та управління агресією.	10	4		2		4	
Всього за семестр № 3:	60	16	8	8		28	

3. Методичні вказівки до практичних занять

Тема № 1 Агресія: визначення і основні теорії.

Семінарське заняття на тему: Проблема агресивної поведінки на сучасному етапі розвитку наукового знання.

Навчальна мета заняття: проаналізувати стан проблеми агресивної поведінки на сучасному етапі розвитку наукового знання, навчитись визначати специфіку предмету дисципліни, засвоїти основні етапи розвитку науки та її зв'язок з іншими науковими дисциплінами; поглибити знання щодо методології психології агресивної поведінки. Кількість годин - 6. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Визначення поняття «агресія».
2. Форми та види агресивної поведінки.
3. Психологічні підходи вивчення агресії.

Методичні вказівки до першого питання: готуючись до першого питання студенти повинні визначити поняття, предмет психології агресії як науки, про прояви, закономірності агресивних проявів, про походження і розвиток агресії в онто- і філогенезі. Агресія (від лат. Aggredere - нападати) - поведінка, спрямована на нанесення фізичної чи психологічної шкоди, аж до знищення об'єкта агресії. У ролі об'єктів можуть виступати живі істоти або предмети. Агресія може виникнути як реакція людини на фрустрацію, стрес, психологічний або фізичний дискомфорт. Стан агресії супроводжується гнівом, ворожістю, ненавистю і т.п. Агресивна поведінка може служити засобом досягнення будь-якої мети - наприклад, підвищення власного статусу за рахунок самоствердження.

Агресивні прояви можуть бути: 1) засобом досягнення певної мети; 2) способом психологічної розрядки, заміщення блокованої потреби; 3) самоціллю; 4) способом задоволення потреби в самореалізації та самоствердженні.

Таким чином, агресивність людини неоднорідна, коливається від слабкого до крайнього ступеня, різна за своєю модальністю та призначенням.

Можна виділити параметри агресивності різної модальності, що відрізняються:

- 1) інтенсивністю агресії, її жорстокістю;
- 2) спрямованістю на конкретну особу або взагалі на всіх людей;
- 3) ситуативністю або стійкістю агресивних тенденцій особистості.

Методичні вказівки до другого питання: в цьому питанні студенти мають вивчити різновиди агресивних проявів. Умовно можна виділити такі різновиди поведінки з погляду агресивності (форми агресивної поведінки):

- 1) антиагресивність; 2) інтринсивна агресія; 3) агресивність недиференційована; 5) умовна, інструментальна агресія; 6) ворожа агресивність; 7) жорстока агресія; 8)

психопатична агресія; 9) агресія за мотивом групової солідарності; 10) військова агресія (дії військовослужбовців у бойових умовах, вбивство ворога); 11) сексуальна агресія різного ступеня.

Методичні вказівки до третього питання: студенти повинні опанувати підходи щодо вивчення психології агресії. Психологія агресії підрозділяється на безліч підходів.

Теми рефератів

1. Засоби масової інформації як джерело посилів до агресії
2. Агресія як інстинктивна поведінка

Питання цільових виступів студентів:

1. Глибинно-психологічний підхід вивчення агресії
2. Цільовий підхід вивчення агресії
3. Емоційний підхід вивчення агресії
4. Фрустраційна теорія агресивної поведінки
5. Поняття агресії в теорії спонукання.

Література.

Основна:

1. Бэрн Р. Ричардсон Д. Агрессия. 2-е изд. / Р. Бэрн, Д. Ричардсон – СПб.: «Питер», 2014. – 416 с.
2. Ениколопов С.Н. Понятие агрессии в современной психологии / С.Н. Ениколопов // Прикладная психология. - 2001. - № 1. - С. 60-71.
3. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения / Е.П. Ильин - СПб.: «Питер», 2014. – 368 с.
4. Ковалёв П. Возрастно-половые особенности отражения в сознании структуры собственной агрессивности и агрессивного поведения / П. Ковалёв – СПб.: 1999. – 358 с.

Додаткова:

1. Лоренц К. Л. Агрессия (так называемое «зло»): Пер. с нем./ К. Л. Лоренц – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс». – 1994.- 272 с.
2. Мельникова М. Граница тела и агрессивность: исследование детей 6-7 лет./ М. Мельникова - Ижевск: Удмуртский ун-т, 2003. - 126 с.

Практичне заняття за темою: Вивчення методик виявлення агресивності особистості.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методики з виявлення агресивності, засвоїти порядок проведення методик та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Доведення теоретичних положень про агресію. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою А. Басса - А. Даркі.
2. Підрахунок балів, переведення відповідей у бали за окремими проявами (шкалами) та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування за методикою А. Басса - А. Даркі.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Хван А.А., Зайцев Ю.А., Кузнецова Ю.А. Стандартизация опросника А. Басса и А. Дарки / Психологическая диагностика, 2008, № 1, — с. 35-58.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики Басса-Даркі.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Питання 1. Агресивність є стійкою особистісною рисою, яка полягає у готовності, намаганні людини досягти соціального визнання, домінування через застосування деструктивного впливу.

Традиційно вирізняються три групи об'єктів, на які спрямовується агресивність:

- 1) інша людина, група людей, суспільство;
- 2) матеріальні та культурні цінності, жива і нежива природа;
- 3) сама людина, що є одночасно суб'єктом та об'єктом агресивності.

Зовнішні, різноманітні прояви агресивності поєднуються поняттям «агресія». Найчастіше вони пов'язані із застосуванням фізичної сили, мовних і немовних засобів спілкування (слова і вирази, письмові повідомлення, аудіо-, відеозаписи та ін.) і мають прямий, прихований, комбінований характер.

Для виявлення агресивності у практичних цілях найчастіше застосовуються методики А. А. Басса - А. Даркі, Тест Руки Вагнера.

Методика дозволяє здійснити ґрунтовне виявлення агресивності в цілому, а також стосовно таких окремих проявів:

1. Фізична агресія — застосування фізичної сили до іншої людини.
2. Вербальна агресія — застосування погрози, лихослів'я, проклять в емоційній формі (крик, вереск тощо).
3. Побічна агресія — розповсюдження пліток, чуток, наявність двозначного гумору та нецільеспрямованих вибухів люті (тупотіння ногами, викрики).
4. Негативізм — опозиційна манера поведінки у пасивній чи активній формі, спрямована проти осіб чи соціальних норм.
5. Роздратування — схильність до запальності, різкості, грубощів за найменших підстав.
6. Підозрілість — схильність до недовіри, обережності, обумовлених переконаністю у шкідливих намірах оточення.
7. Образа — заздрість, ненависть до оточення за завдані ними реальні чи надумані страждання.
8. Почуття вини — докори сумління, злість на себе за власні кепські риси і вчинки.

Інструкція

Вашій увазі пропонуються 75 тверджень, що їх необхідно співвіднести з власною манерою поведінки, способом життя і відповісти «так», «напевне, так», «ні», «напевне, ні». Відповіді фіксуються у відповідних графах спеціального бланку.

Питання 2.

Обробка та інтерпретація відповідей

В обробці відповіді «так», «напевне, так» поєднуються в одну групу «так», а відповіді «ні», «напевне, ні» поєднуються в одну групу «ні».

Набрані за кожною шкалою бали арифметичне складаються. За шкалами 1, 2, 3, 4, 5, 8 бали ще раз складаються, і набрана сума свідчить про рівень агресивності. На її підставі формулюється один із таких висновків:

- знижена агресивність — 0-16 балів;
- нормальна агресивність — 17—25 балів;

— підвищена агресивність - 26 та більше балів. За шкалами 6, 7 бали складаються, і набрана сума свідчить про рівень ворожості. На її підставі формулюється один із таких висновків:

- знижена ворожість - 0-3 бали;
- нормальна ворожість — 4-10 балів;
- підвищена ворожість — 11 та більше балів.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема № 2. Теоретичні напрямки в описі агресії.

Практичне заняття за темою: Виявлення особливостей агресивності особистості за методикою тест Руки.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати проєктивні методики з виявлення агресивності, засвоїти порядок проведення методики тесту Руки та навчитися інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Доведення теоретичних положень щодо проєктивних методик вивчення агресивності особистості. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою тест Руки.
2. Підрахунок балів, переведення відповідей у бали за окремими проявами (шкалами) та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування за методикою тест Руки.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. — СПб: Питер, 2001. — 352 с: ил. — (Серия «Мастера психологии»).
2. <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/3700>

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики тесту Руки.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Питання 1. Інструкція до тесту Руки: «Уважно розгляньте запропоновані Вам зображення і скажіть, що, на Вашу думку, робить ця рука?»

Якщо досліджуваний вагається з відповіддю, йому пропонується запитання: «Як Ви думаєте, що робить людина, якій належить ця рука? На що здатна людина з такою рукою? Назвіть всі варіанти, які можете собі уявити».

Стимульний матеріал – стандартні 9 зображень кисті руки і одна без зображення, при показі якої просять уявити кисть руки і описати її уявні дії.

Зображення пред'являються в певній послідовності і положенні. При нечіткій і двозначній відповіді просять пояснень, запитують: «Добре, а що ще?», Але не нав'язують жодних специфічних відповідей. Якщо експериментатор відчуває, що його дії зустрічають опір, рекомендується перейти до іншої картки. Тримати малюнок-картку можна в будь-якому положенні. Число варіантів відповідей по картці не обмежується. Бажано отримати чотири варіанти відповідей. Якщо кількість відповідей менша, уточніть, чи немає бажання ще що-небудь сказати щодо даного зображення руки, а в протоколі, наприклад, при єдиному варіанті відповіді проставляється його значення зі знаком *4, тобто ця єдина безальтернативна відповідь оцінюється в чотири бали замість одного.

Важливо у всіх можливих випадках (якщо досліджуваний не виражає протесту) максимально знижувати невизначеність відповіді, наповнювати змістом висловлювання типу «хтось, щось, комусь» і т.п.

Питання 2. Обробка результатів дослідження за тестом Руки:

Всі відповіді фіксуються в протоколі. Крім запису відповідей реєструється положення, в якому досліджуваний тримає картку, а також час з моменту пред'явлення стимулу до початку відповіді.

У протоколі зазначається: У першій колонці вказують номер картки. У другій – дається час першої реакції на картку в секундах. У третій – наводяться всі відповіді досліджуваного. У четвертій – результати категоризації відповідей. Якщо експериментатору доводиться звертатися до досліджуваного з уточненнями – це позначається (ут).

Після категоризації підраховується число висловлювань в кожній категорії.

Категорії відповідей: «Страх», «Емоційність», «Комунікація» і «Залежність» відображають тенденцію до дії, спрямовану на пристосування до соціального середовища; при цьому ймовірність агресивної поведінки незначна.

Відповіді, що відносяться до категорій «Демонстративність» і «Інвалідність», при оцінці ймовірності агресивних проявів не враховуються, тому їх роль в даній області

поведінки непостійна. Ці відповіді можуть лише уточнювати мотиви агресивної поведінки.

Важливо, що значення має не тільки співвідношення установок на соціальну кооперацію і агресію, але і те, які саме тенденції протиставляються конфронтації, що спонукає людину до співпраці: страх перед відповідною агресією, почуття власної неповноцінності, залежності або потреба в теплих, дружніх контактах з оточуючими.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема № 3. Когнітивні моделі агресивної поведінки.

Практичне заняття за темою: Діагностика брехливості особистості.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методики з виявлення брехливості, засвоїти порядок проведення методик та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою виявлення брехливості.
2. Підрахунок балів, переведення відповідей у бали за окремими проявами (шкалами) та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування за методикою виявлення брехливості.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Церковная, Ирина Анатольевна Многомерно функциональное исследование лживости как индивидуально - психологической особенности личности : [Электронный ресурс]: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01. Екатеринбург: РГБ, 2006.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з визначення брехливості.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Питання 1. Вам пропонується послідовно відповісти на ряд тверджень, що стосуються деяких сторін Вашої особистості. При відповідях важлива Ваша перша реакція. В опитувальних листах немає хороших і поганих тверджень. Кожне з них має право на існування. За одну хвилину Ви повинні дати 5-6 відповідей. Свої відповіді заносьте в протокол у вигляді цифр. Приступаючи до відповідей, пам'ятайте про те, що на всю роботу відпускається не більше 20-30 хвилин. Слідкуйте за тим, щоб кожному порядковому номеру затвердження суворо відповідав відповідь в його цифровому вираженні. Постарайтеся, якомога рідше вдаватися до нейтральної відповіді «коли як», оцінюваного в 4 бали.

Питання 2. Підраховується сума балів в кожному з відповідних розділів, що характеризують різні аспекти брехливості. Сума балів за кожною шкалою від 34 до 49 говорить про вираженість даного параметра; від 19 до 33 - про нейтральність, ситуативному прояві; від 7 до 18 - про невиразності.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №4. Методи систематичного вивчення агресії.

Семінарське заняття на тему: Біологічні передумови агресії.

Навчальна мета заняття: вивчити основні біологічні передумови виникнення агресивної поведінки.

Кількість годин: 6 годин.

Навчальні питання:

1. Успадкованість агресії.
2. Аномалії, спричинені статевими хромосомами. Гормони і агресивна поведінка.
3. Центральна нервова система і агресивна поведінка.
4. Збудження і агресія.

Методичні вказівки до першого питання: готуючись до першого питання студенти повинні визначити поняття, що стосуються успадкованості агресивної поведінки. Одним із засобів підтвердження біологічної основи поведінки людини є доказ того, що люди, що володіють аналогічними біологічними характеристиками, поведуться подібним чином. Тобто, якщо люди, які мають однакові гени, виявляють і однакові особливості в поведінці, можна вважати подібну поведінку спадковим. Більш того, будь-яка характерна риса, що має спадковий характер, найбільш яскраво буде проявлятися у найближчих родичів: наприклад, у близнюків будуть більш схожі спадкові характеристики, ніж у двоюрідних братів і сестер. Подібним же чином однозиготні близнюки (з однієї яйцеклітини) повинні бути більш схожі один на одного, ніж двохзиготні (з різних яйцеклітин).

Щоб визначити ступінь успадкованості такої якості, як схильність до агресії, було розроблено кілька дослідницьких програм. Деякі вчені вивчали ступінь східного прояву агресії в її різних аспектах у однозиготних і двохзиготних близнюків. У той час як одні дослідники практично не виявили жодних ознак успадкованого агресивних якостей (Carmelli, Rosenman, & Swan, 1988; Carmelli, Swan, & Rosenman, 1990; Mednick, Brennan, & Kandel, 1988; Plomin, Foch & Rowe, 1981), інші прийшли до висновку, що гени відіграють більш важливу роль у формуванні агресивної поведінки, ніж навколишня обстановка (Ghodsian-Carpey, 1987; Rushton, 1988; Rushton, Fulker, Neale, Nias & Eysenck, 1986).

Успадкованість схильності до вчинення злочинів аж ніяк не означає безумовної успадкованої схильності до агресії: особи, поведінка яких вивчалася у всіх цих дослідженнях, часто здійснювали ненасильницькі злочини.

Методичні вказівки до другого питання: в цьому питанні студенти мають вивчити особливості аномалії, спричинені статевими хромосомами, які призводять до агресії у поведінці та впливу гормонів на поведінку.

Методичні вказівки до третього питання: студенти повинні володіти знаннями про дослідження, пов'язані з двома основними утвореннями головного мозку, що відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки - з лімбічної системою, що складається з різноманітних структур, функція яких полягає у контролюванні основних потягів і емоцій, і корою головного мозку, відповідальною за цілий комплекс когнітивних функцій, які мають істотне значення в процесах навчання, вироблення суджень і прийняття рішення.

Методичні вказівки до четвертого питання: студенти мають вивчити особливості взаємозв'язку збудження і агресивних проявів у поведінці. Агресивна поведінка людини пов'язана з активізацією симпатичної нервової системи - того компонента вегетативної нервової системи, який спонукає нас «вступати в бій чи рятуватися втечею». Основний механізм цієї системи полягає в тому, що ситуація, що представляє загрозу для нашої безпеки, викликає найрізноманітніші соматичні реакції (наприклад, розширення зіниць, підвищення артеріального тиску, збільшення частоти пульсу і посилення потовиділення), які допомагають нам зустріти насуваючу небезпеку у всеозброєнні або втекти від неї.

Теми рефератів

1. Агресія у сфері освіти.
2. Вандалізм як деструктивна агресивна поведінка.
3. Агресія у спорті.

Питання цільових виступів студентів:

1. Особенності впливу спадкового чинника на формування агресивної поведінки.
2. Вплив хромосом на статеві відмінності в агресивній поведінці.
3. Роль андрогенів у формуванні агресивної поведінки.
4. Особливості нейропсихологічного методу.

Література.

Основна:

1. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия, контроль / Л. Берковиц – СПб.: 2001. – 512 с.

2. Бэрн Р. Ричардсон Д. Агрессия. 2-е изд. / Р. Бэрн, Д. Ричардсон – СПб.: «Питер», 2014. – 416 с.
3. Ениколопов С.Н. Понятие агрессии в современной психологии / С.Н. Ениколопов // Прикладная психология. - 2001. - № 1. - С. 60-71.

Додаткова:

1. Реан А.А. Агрессия в структуре поведения возбудимой и демонстративной личности / А.А. Реан // Ананьевские чтения – 97. – 1997. - №2. – С.14.
2. Реан А.А., Трофимова Н.Б. Гендерные различия структуры агрессивности у подростков / А.А. Реан, Н.Б. Трофимова // Актуальные проблемы деятельности практических психологов. – 1999. - №3. – С.6.

Практичне заняття за темою: Діагностика схильності особистості до поведінки, що відхиляється.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методики з виявлення схильності особистості до поведінки, що відхиляється, засвоїти порядок проведення методик та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою дослідження схильності до тих чи інших девіацій у поведінці підлітків..
2. Підрахунок балів за коефіцієнтами та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування за методикою дослідження схильності до тих чи інших девіацій у поведінці підлітків.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Овчарова Р. В. «Технологии практического психолога образования», Творческий центр «Сфера», Москва, 2000 г., с. 255.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики зі схильності особистості до поведінки, що відхиляється.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Питання 1. Методика діагностики схильності до тих чи інших девіацій у поведінці підлітків містить сім шкал та 98 питань. Досліджувані повинні відповісти на запропоновані питання.

Питання 2. Кожній відповіді відповідно до ключа присвоюється один бал. Потім по кожній шкалою підраховується сумарний бал, який і порівнюється з тестовими нормами. При відхиленні індивідуальних результатів випробуваного від середнього сумарного балу за шкалою більше на 1S вимірювану психологічну характеристику можна вважати вираженою. Якщо індивідуальний сумарний бал випробуваного менше середнього за тестовими нормами на 1S, то вимірювану властивість можна оцінювати як маловиражену. Крім того, якщо відома приналежність випробуваного до «делінквентної» популяції, то його індивідуальні результати доцільно порівнювати з тестовими нормами, розрахованими для «делінквентної» підвибірki.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №5. Становлення агресивної поведінки.

Практичне заняття за темою: Діагностика відповідальності особистості.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методику з виявлення відповідальності особистості, засвоїти порядок проведення методики та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою багатовимірно - функціональної діагностики «Відповідальності» (ОТВ-70) В.Прядеїна.
2. Підрахунок балів, переведення відповідей у бали за окремими проявами (шкалами) та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Овчарова Р. В. «Технологии практического психолога образования», Творческий центр «Сфера», Москва, 2000 г., с. 255.
2. Прядеин В.П. Психодиагностика личности : Избранные психологические тесты : Практикум. – Сургут : Сургутский гос. пед. ун-т, 2014. – 215 с.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з виявлення відповідальності особистості.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Питання 1. Вам пропонується послідовно відповісти на ряд тверджень, що стосуються деяких сторін Вашої особистості і характеру. При відповідях важлива Ваша перша реакція. В опитувальних листах немає хороших і поганих тверджень. Кожне з них має право на існування. За одну хвилину Ви повинні дати 5-6 відповідей. Свої відповіді заносите в протокол у вигляді цифрового виразу. Приступаючи до відповідей, пам'ятайте про те, що на всю роботу відпускається не більше 15-20 хвилин. Слідкуйте за тим, щоб кожному порядковому номеру затвердження суворо відповідав відповідь в його цифровому вираженні. Постарайтеся якомога рідше вдаватися до нейтрального відповіді «коли як», оцінюваного в 4 бали. Заздалегідь Вам вдячні за щирі відповіді і чітку роботу.

Питання 2. Проводимо підрахунок балів, їх суму за шкалами та інтерпретуємо отримані дані.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №6. Соціальні детермінанти агресії.

Практичне заняття за темою: Діагностика відповідальності особистості.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методику з виявлення відповідальності особистості, засвоїти порядок проведення методики та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою Опитувальник особистісного симптомокомплексу відповідальності.
- 2 Підрахунок балів за коефіцієнтами та переведення їх в стени, інтерпретація отриманих даних по результатам тестування.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Овчарова Р. В. «Технологии практического психолога образования», Творческий центр «Сфера», Москва, 2000 г., с. 255.
2. Прядеин В.П. Психодиагностика личности : Избранные психологические тесты : Практикум. – Сургут : Сургутский гос. пед. ун-т, 2014. – 215 с.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з виявлення відповідальності особистості.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Питання 1. Наводимо інструкцію: «Вам буде запропоновано ряд тверджень, що стосуються різних сторін життя і ставлення до них. Оцініть, будь ласка, ступінь своєї згоди або незгоди з наведеними твердженнями, поставивши галочку в графі «Так» або «Ні». Тут немає хороших чи поганих, правильних або неправильних відповідей,

найкращим буде той, який дається за першим спонуканням». Проводимо тестування слухачів.

Питання 2. Проводиться підрахунок балів за кожною зі шкал. Отримані дані інтерпретуються згідно з характеристиками особистостей, які наведені в описі методики.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №7. Зовнішні детермінанти агресії.

Семінарське заняття на тему: Статеві-вікові особливості прояву агресивної поведінки.

Навчальна мета заняття: отримати знання про вікові та статеві відмінності прояву агресивних проявів.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Дитяча агресія. Агресія у підлітковому віці.
2. Агресія у зрілому віці. Агресія у людей похилого віку.
3. Статеві відмінності в агресивній поведінці людей.

Методичні вказівки до першого питання: готуючись до першого питання студенти повинні зрозуміти різницю в проявах агресії в різному віці. Агресивні дії в дитини можна спостерігати вже з самого раннього дитинства. У перші роки життя агресія виявляється майже виключно в імпульсивних приступках упертості, часто не піддаються управлінню дорослими. Виражається це, найчастіше, спалахами злості або гніву, що супроводжуються криком, бриканням, кусанням, забіякуватістю.

Потрапляючи в конфліктну ситуацію між спонтанним інтересом і батьківським "не можна", дитина мимоволі відчуває сильну депривацію - обмеження можливості задоволення своїх потреб. Іншими словами, призводить до стану фрустрації. Дитина сприймає цю ситуацію як акт відкидання з боку батьків. Немоżliвість вирішення конфлікту призводить до того, що в ньому прокидається злість, відчай, агресивні тенденції.

Методичні вказівки до другого питання: в цьому питанні студенти мають навчитися визначати особливості агресивних проявів у осіб зрілого та похилого віку. У дорослих, агресія може розвиватися з негативного життєвого досвіду або психічного захворювання. У деяких випадках люди, які страждають від депресії, тривоги або пост травматичного стресового розладу ненавмисно проявляють агресивну поведінку, в результаті їх стану. Для тих, хто не має медичного або емоційного розладу, агресивна поведінка, як правило, відповідь на розчарування.

Викинуті з активного життя соціуму особи похилого віку (вихід на пенсію), вони гостро починають відчувати самотність через величезну кількість часу і нездатності знайти собі заняття. Виникає почуття покинутості й непотрібності. Літня людина, як розпещена дитина, починає вимагати уваги, часто викликаючи до себе негативне ставлення.

Методичні вказівки до третього питання: студенти повинні ознайомитись з теоретичними основами гендерних та вікових особливостей агресивної поведінки. Зазвичай в суспільстві можна розрізнити два типи гендеру - чоловічий і жіночий, проте набір гендерів буває набагато ширше, зокрема, в Таїланді розпізнається п'ять гендерів, включаючи катой і два гендеру лесбіянок, що відрізняються маскуліністю і фемініністю. У чукчів до кінця XX століття розрізнялися чоловіки-гетеросексуали, чоловіки-гетеросексуали, що носили жіночий одяг, чоловіки-гомосексуалісти, що носили жіночий одяг, жінки-гетеросексуали і жінки, що носили чоловічий одяг. При цьому носіння одягу могло означати і виконання відповідних соціальних функцій.

Теми рефератів

1. Вплив однолітків на формування агресивної поведінки
2. Агресія у підлітковому віці

3. Співвідношення агресії та насильства

Питання цільових виступів студентів:

1. Психокорекція агресивної поведінки дітей.
2. Агресія в підлітковому віці.
3. Агресія в зрілому віці.
4. Агресія в геронтологічному віці.

Література.

Основна:

1. Сельченко К.В. Психология человеческой агрессивности / К.В. Сельченко. – Мн., 1999. – 471с.
2. . Фурманов И.А. Детская агрессивность / И.А. Фурманов – М., 2002. – 192 с.
3. . Чижова С.Ю. Детская агрессивность / С.Ю. Чижова – Изд-во Академия развития, 2005. – 160 с.

Додаткова:

1. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции / Л.М. Семенюк – М.: Флинта, 1998. – 96 с.
2. Холичер В. Человек и агрессия / В. Холичер – М.: Прогресс, 1975. – 132 с.
3. Эдвиг Антье Агрессивность / Антье Эдвиг – Фаир – Пресс, 2006. – 192 с.

Тема №8. Індивідуальні агресивні детермінанти: особистість.

Практичне заняття за темою: Діагностика схильності особистості до ризикової поведінки за методикою Т.В.Корнілової.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методику з виявлення схильності особистості до ризикової поведінки, засвоїти порядок проведення методики та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою спрямованої на діагностику «готовності до ризику» і «раціональності» як особистісних регуляторів прийняття рішень Т.В.Корнілової..
2. Підрахунок балів за шкалами та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Корнілова Т.В.Сборник: Психология общения. Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Бодалева, 2011, Когито Центр Москва, 463с.
2. Медведев В. С. Кримінальна психологія: Підручник.— К.: Атіка, 2004.- 368 с.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з виявлення схильності особистості до ризикованої поведінки.

II. Порядок проведення основної частини заняття:

Питання 1. Вам запропонований ряд висловлювань. Якщо висловлювання в основному характеризує вас, то в бланку «Протокол» ви ставите «+1», якщо воно характеризує вас тільки наполовину - «0», якщо воно вам не відповідає - «-1».

Питання 2. Проводимо підрахунок балів за шкалами та інтерпретуємо отримані дані.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №9. Індивідуальні агресивні детермінанти: установки та гендер.

Практичне заняття за темою: Діагностика схильності особистості до ризикової поведінки за методикою Г.Шуберта.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методику з виявлення схильності особистості до ризикової поведінки, засвоїти порядок проведення методики та інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою виявлення схильності до ризику Г. Шуберта.

2. Підрахунок балів по результатам тестування та інтерпретація отриманих даних.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Корнилова Т.В.Сборник: Психология общения. Энциклопедический словарь / Под ред. А.А. Бодалева, 2011, Когито Центр Москва, 463с.
2. Прядеин В.П. Психодиагностика личности : Избранные психологические тесты : Практикум. – Сургут : Сургутский гос. пед. ун-т, 2014. – 215 с.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з виявлення схильності особистості до ризику.

II. Порядок проведення основної частини заняття:

Питання 1. Вам пропонується відповісти на 25 запитань, використовуючи один із таких варіантів відповіді:

- ні;
- скорше ні, ніж так;
- середнє між так і ні, важко визначитися;
- скорше так, ніж ні;
- так.

Відповіді фіксуйте на спеціальному бланку.

Питання 2. Проводиться підрахунок балів. Отримані дані інтерпретуються згідно з правилами, вказаними в методиці.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №10. Біологічні основи агресивного походження людини.

Семінарське заняття на тему: Методи та підходи вивчення агресії.

Навчальна мета заняття: отримати знання про методи та підходи при вивченні агресивної поведінки.

Кількість годин: 4 години.

Навчальні питання:

1. Експериментальні та неекспериментальні підходи у дослідженні агресії.
2. Опитування як метод вивчення агресивної поведінки.

Методичні вказівки до першого питання: готуючись до першого питання студенти повинні отримати знання про експериментальні та неекспериментальні підходи при дослідженні агресивних проявів. Вивчати агресивну поведінку у людей особливо важко, бо вона сама по собі небезпечна. Дослідники змушені спостерігати і розуміти агресію, не провокуючи при цьому людей заподіювати один одному шкоди. Один з порівняно безпечних способів вивчення агресії полягає в пошуку «природно виникають» випадків агресії і реєстрації подій, супутніх інциденту.

Психологи також досліджують агресивні прояви в поведінці за допомогою цілого ряду методик, розроблених для дослідження агресії безпечним і одночасно науково строгим способом. Нижче ми розглянемо різні методи, використовувані для вивчення агресивної поведінки. Деякі з них застосовуються виключно в експериментах, інші ж

можуть бути використані як в експериментальних, так і в НЕ експериментальних дослідженнях.

Методичні вказівки до другого питання: в цьому питанні студенти мають визначити особливості діагностики агресивної поведінки за допомогою опитувальників. При цьому часто використовуються відповіді людей для отримання необхідної інформації. Ці відомості можуть повідомлятися як самим об'єктом дослідження, так і знайомими цієї людини (наприклад, друзями, родичами). Для вимірювання агресивності психологи розробили безліч опитувальників. Деякі з них присвячені загальній агресивності, інші ж призначені для вивчення агресивної поведінки в конкретних ситуаціях. У багатьох випадках опитувальники складено так, щоб випробовувані не знали про зацікавленість дослідника у виявленні їх агресивності. Справді, якщо питати прямо, багато людей посоромляться зізнатися, що брали участь в агресивних діях. Щоб отримати більш достовірну інформацію, дослідникам часто доводиться маскувати спрямованість питань.

Теми рефератів

1. Співвідношення агресії та насильства.
2. Алкоголізм та агресія.
3. Міжособистісне сприйняття агресивності.
4. Мотивація агресивної поведінки людей.

Питання цільових виступів студентів:

1. Покарання як форма насильства.
2. . Психологічні правила покарання дітей.
3. . Катарсис та агресивна поведінка.
4. . Емпатія, гумор як засоби запобігання людської агресії.

Література.

Основна:

1. Налчаджян А. Агрессивность человека / А. Налчаджян – М.: «Питер», 2007. – 736 с.
2. . Сельченко К.В. Психология человеческой агрессивности / К.В. Сельченко. – Мн., 1999. – 471с.

Додаткова:

1. Холичер В. Человек и агрессия / В. Холичер – М.: Прогресс, 1975. – 132 с.
2. . Эдвиг Антье Агрессивность / Антье Эдвиг – Фаир – Пресс, 2006. – 192 с.
3. . Ярмоленко Г.П. Проявление агрессивности и враждебности в межличностном взаимодействии (На примере студенческой молодежи): Дис. ... канд. психол. Наук / Г.П. Ярмоленко - СПб., 2004. - 161 с.

Тема №11. Агресія в природних умовах.

Практичне заняття за темою: Виявлення відчуття самотності особистості.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методику з виявлення **відчуття самотності** особистості, засвоїти порядок проведення методики та навчитися інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою виявлення відчуття самотності, автори: Д. Рассел, А. Пепло, М. Фергюсон.
2. Підрахунок балів по результатам тестування та інтерпретація отриманих даних.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Медведев В. С. Кримінальна психологія: Підручник.— К.: Атіка, 2004.- 368 с.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з виявлення відчуття самотності особистості.

II. Порядок проведення основної частини заняття:

Питання 1. Вам пропонується 20 тверджень, які стосуються Вашого життя. Уважно прочитайте кожне з них та оцініть, наскільки часто означені стани проявляються у Вашій поведінці. Відповідь дайте в одному з наведених варіантів на спеціальному бланку. Намагайтеся бути максимально щирими та об'єктивними. Відповіді фіксуйте на спеціальному бланку.

Питання 2. Проводиться підрахунок балів. Отримані дані інтерпретуються згідно з правилами, вказаними в методиці.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

Тема №12. Превентивні заходи та управління агресією.

Практичне заняття за темою: Виявлення рівня депресії особистості.

Навчальна мета заняття: Навчитись застосовувати методику з виявлення рівня депресії особистості, засвоїти порядок проведення методики та навчитися інтерпретувати отримані дані.

Кількість годин - 2. Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Інструкція та порядок проведення тестування за методикою виявлення депресії В. Зунга, адаптація Т. М. Балашової.

2. Підрахунок балів та інтерпретація отриманих даних по результатам тестування.

Література, методичне та матеріально-технічне забезпечення занять:

1. Медведев В. С. Кримінальна психологія: Підручник.— К.: Атіка, 2004.- 368 с.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття: ознайомлення з основами методики, порядку проведення методики з виявлення відчуття самотності особистості.

II. Порядок проведення основної частини заняття:

Питання 1. Уважно прочитайте кожне з наведених нижче речень. Залежно від того, як Ви відчуваєте себе останнім часом, поставте позначку в одній із граф бланку для відповідей. Намагайтеся довго не затримуватися над відповідями, будьте максимально щирими та об'єктивними.

Питання 2. Проводимо підрахунок балів та інтерпретуємо отримані дані.

III. Порядок проведення заключної частини заняття: проведення інтерпретації та обговорення отриманих результатів.

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфліктологія. Харків: Ун-т внутр. дел, 1997. 356 с.
2. Бэрон Р. Агрессия : учеб. Пособие. СПб. : Питер, 2000. – 351 с.
3. Можгинский Ю.Б. Агрессия подростков: эмоциональный и кризисный механизм СПб. : Лань, 1999. - 128 с.
4. Великий В.М. Конфліктологія : навч. посібник Херсон: Вид. Чуєв С.М., 2006. 340 с.
5. Гетьманчук М.П., Гетьманчук П.М., Гнатюк С.С. та ін. Конфліктологія: навч. посібник Львів: ЛьвДУВС, 2016. 343 с.
6. Конфліктологія: [Підручник для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец.] / Л.М. Герасіна, М.І. Попов, Н.П. Осіпова та ін.; За ред. Професорів Л. М. Герасіної та М.І. Панова. Харків: Право, 2002. 256 с.
7. Орлянський В.С. Конфліктологія : навч. посібник К.: Центр учб. літ., 2007. 160 с
8. Скібіцька Л.І. Конфліктологія : навч. посібник К. : Кондор, 2009. 384 с.

9. Яхно Т.П., Куревіна І.О. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. Посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 175 с.

Допоміжна:

1. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия : учеб. пособие СПб : Питер, 1997. - 330 с.
2. Тюріна В.О. Агресивність дітей і підлітків : навч. Посібник К. : ТОВ "Міжнар. фінансова агенція", 1997. - 28 с.
3. Петрова А.Б. Психологическая коррекция и профилактика агрессивных форм поведения несовершеннолетних с девиантным поведением : практ. руководство: учеб. пособие М. : Флинта: МПСИ, 2008. - 152 с.
4. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие М. : Академия, 2006. - 288 с.
5. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции : учеб. пособие М. : Флинта, 1998.- 96с.
6. Гуггенбюль А. Зловещее очарование насилия. Профилактика детской агрессивности и жестокости и борьба с ними СПб. : Академ. проект, 2000. - 224 с.
7. Орлянський В. С. Конфліктологія: Навч. посібник для вузів; Мін-во освіти і науки України, Запорізький нац. техн. ун-т. К.: Центр учбової літератури, 2007. 159 с.
8. Русинка І. Конфліктологія. Психологія запобігання і управління конфліктами: Навчальний посібник; Мін-во освіти і науки України. К.: Професіонал, 2007. 334 с.
9. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2004. 182 с.